Downloaded From : http://cbseportal.com/

SET-4

Series BVM

कोड नं.
Code No. **49**

रोल नं.
Roll No.

परीक्षार्थी कोड को उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर अवश्य लिखें ।

Candidates must write the Code on the title page of the answer-book.

- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ **15** हैं ।
- प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए कोड नम्बर को छात्र उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें ।
- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में **16** प्रश्न हैं ।
- **कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें ।**
- इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है । प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जाएगा । 10.15 बजे से 10.30 बजे तक छात्र केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका पर कोई उत्तर नहीं लिखेंगे ।
- Please check that this question paper contains **15** printed pages.
- Code number given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
- Please check that this question paper contains **16** questions.
- **Please write down the Serial Number of the question before attempting it.**
- 15 minute time has been allotted to read this question paper. The question paper will be distributed at 10.15 a.m. From 10.15 a.m. to 10.30 a.m., the students will read the question paper only and will not write any answer on the answer-book during this period.

संस्कृतम् (ऐच्छिकम्)

SANSKRIT (Elective)

समयो : होरात्रयम् | *पूर्णाङ्काः : 100*

निर्धारित समय : 3 घण्टे | *अधिकतम अंक : 100*

Time allowed : 3 hours | *Maximum Marks : 100*

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From :http://cbseportal.com/

निर्देशाः :

निर्देश :

Instructions :

संकेताभावे सर्वेषां प्रश्नानामुत्तराणि, संस्कृतेनैव लेखनीयानि ।
जहाँ संकेत न हो, वहाँ सभी प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में ही लिखें ।

Answer all questions in Sanskrit, unless instructions are given otherwise.

*अस्मिन् प्रश्नपत्रे **चत्वारः** खण्डाः सन्ति ।*

*इस प्रश्न-पत्र में **चार** खण्ड हैं ।*

*There are **four** sections in this question paper.*

खण्डः क	अपठितांश – अवबोधनम् (अपठितांश – अवबोधन)	15 अङ्काः
SECTION A	(Unseen Reading Comprehension)	
खण्डः ख	संस्कृतेन रचनात्मकलेखनम् (संस्कृत में रचनात्मक लेखन)	15 अङ्काः
SECTION B	(Writing Skills in Sanskrit)	
खण्डः ग	पठितांश – अवबोधनं संस्कृतसाहित्यस्य परिचयः च	
	(पठितांश – अवबोधन एवं संस्कृत साहित्य का परिचय)	40+10=50 अङ्काः
SECTION C	(Reading Comprehension and Introduction	
	to History of Sanskrit Literature)	
खण्डः घ	छन्दोऽलङ्काराः (छन्द एवं अलङ्कार)	20 अङ्काः
SECTION D	(Metres and Figures of Speech)	

Downloaded From :http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

खण्डः क (SECTION A)
अपठितांश – अवबोधनम्
अपठितांश – अवबोधन
Unseen Reading Comprehension

15 अङ्काः

1. अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत ।
निम्नलिखित अनुच्छेद को पढ़कर दिए गए प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।
Read the following passage and answer the given questions in Sanskrit. *5*

अद्यतने दिल्लीप्रदेशे वायुप्रदूषणस्य समस्या भयावहा जाता । वाहनानां प्रदूषणं, अवकरज्वलनात् प्रदूषणम्, उद्योगानां धूम्रं च वायुप्रदूषणस्य प्रमुखानि कारणानि वर्तन्ते । वायुप्रदूषणस्य नियन्त्रणस्य उपायः अयमेव अस्ति यत् वाहनानां संख्या नियन्त्रिता भवेत् । जनाः सार्वजनिकवाहनानां प्रयोगाय प्रोत्साहिताः कर्तव्याः । वृक्षारोपणेन अपि प्रदूषणं न्यूनीभवति । वृक्षाः जीवनदायकं वायुं प्रयच्छन्ति । अतः जनैः मार्गेषु स्वगृहाणां पार्श्वे अपि वृक्षारोपणं कर्तव्यम् । सर्वकारः अपि अस्मिन् विषये सर्वथा उद्यतः अस्ति ।

प्रश्नाः

(अ) एकपदेन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)
एक शब्द में उत्तर दीजिए । (केवल दो प्रश्न)
Answer in one word. (Only two questions) $\frac{1}{2} \times 2 = 1$

(i) सम्प्रति वायुप्रदूषणस्य समस्या कीदृशी जाता ?

(ii) जनाः केषां प्रयोगाय प्रोत्साहिताः कर्तव्याः ?

(iii) प्रदूषणं कथं न्यूनीभवति ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)
पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए । (केवल दो प्रश्न)
Answer in a complete sentence. (Only two questions) *1×2=2*

(i) वायुप्रदूषणस्य कारणानि कानि वर्तन्ते ?

(ii) वायुप्रदूषणस्य नियन्त्रणस्य उपायः कः ?

(iii) वृक्षाः किं प्रयच्छन्ति ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)
यथानिर्देश उत्तर दीजिए । (केवल दो प्रश्न)
Answer as directed. (Only two questions) *1×2=2*

(i) 'प्रयच्छन्ति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ii) 'तत्परः' इति पदस्य किं समानार्थकम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(iii) 'भयावहा' इति विशेषणस्य विशेष्यं किम् ?

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

2. अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत ।
निम्नलिखित अनुच्छेद को पढ़कर दिए गए प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।
Read the following passage and answer the given questions in Sanskrit. *10*

पूर्वकाले दासप्रथा प्रचलिता आसीत् । तस्मिन् समये एकस्य धनिकस्य पार्श्वे बहव: दासा: आसन् । तेषु एक: दास: लोकव्यवहारे निपुण: आसीत्, अत: तस्य प्रसिद्धि: नगरे प्रसृता आसीत् । तस्य प्रतिभाया: परिक्षणार्थं धनिक: तस्मै अजां दत्त्वा अवदत्— एतस्या: शोभनतमं भागम् आनय । स: तस्या: जिह्वामानयत् अकथयत् च – यस्य जिह्वा शोभना स: स्वयमेव शोभन: । धनिकेन स: पुन: आदिष्ट: – एतस्या: गर्हितं भागम् आनय । स: पुन: तस्या: जिह्वामानयत् अकथयत् च– यस्य जिह्वा निम्ना स: स्वयमेव निम्न: । वस्तुत: यस्य वाणी मधुरा सर्वे तस्य मित्राणि भवन्ति, यस्य वाणी कटुमयी भवति, तस्मात् सर्वे जना: रुष्टा: भवन्ति । धनिक: तस्य उत्तरेण प्रसन्न: भूत्वा तं दासभावात् मुक्तम् अकरोत् ।

प्रश्ना:

(अ) एकपदेन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)
एक शब्द में उत्तर दीजिए । (केवल दो प्रश्न)
Answer in one word. (Only two questions) *1×2=2*

(i) पूर्वकाले का प्रचलिता आसीत् ?

(ii) क: लोकव्यवहारे निपुण: आसीत् ?

(iii) धनिकस्य पार्श्वे के आसन् ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)
पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए । (केवल दो प्रश्न)
Answer in a complete sentence. (Only two questions) *2×2=4*

(i) कस्य सर्वे मित्राणि भवन्ति ?

(ii) धनिक: प्रसन्न: भूत्वा किम् अकरोत् ?

(iii) दासस्य प्रसिद्धि: नगरे किमर्थं प्रसृता आसीत् ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)
यथानिर्देश उत्तर दीजिए । (केवल दो प्रश्न)
Answer as directed. (Only two questions) *1×2=2*

(i) 'अकरोत्' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ii) 'शत्रव:' इति पदस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(iii) 'मधुरा' इति विशेषणस्य विशेष्यं किम् ?

(द) अनुच्छेदस्यास्य समुचितं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत ।
इस अनुच्छेद के लिए उपयुक्त शीर्षक संस्कृत में लिखिए ।
Write a suitable title for this passage in Sanskrit. *2×1=2*

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From :http://cbseportal.com/

खण्डः ख (SECTION B)

संस्कृतेन रचनात्मकलेखनम्

संस्कृत में रचनात्मक लेखन

Writing Skills in Sanskrit *15 अङ्काः*

3. अधोलिखितानि वाक्यानि कथोचितक्रमेण पुनः विन्यसत ।

निम्नलिखित वाक्यों को कथाक्रम के अनुसार पुनः लिखिए ।

Rewrite the following sentences according to the story. *1×5=5*

(i) मूर्तिकारः पाषाणखण्डे ईश्वरस्य शोभनं रूपम् असृजत् ।

(ii) मूर्तिकारः एतस्य पारितोषिकं प्राप्तवान् ।

(iii) एकदा एकः मूर्तिकारः आसीत् ।

(iv) जनैः सा मूर्तिः देवालये स्थापिता, उपासना च आरब्धा ।

(v) स एकं पाषाणखण्डम् अपश्यत् ।

4. मञ्जूषायां प्रदत्तपदानां सहायतया स्वयं वा पञ्चभिः संस्कृतवाक्यैः ***कमपि एकम्*** अधोलिखितं विषयम् अधिकृत्य वर्णनं कुरुत ।

मञ्जूषा में दिए गए पदों की सहायता से या स्वयं निम्नलिखित ***किसी एक*** विषय को लेकर पाँच संस्कृत वाक्यों में वर्णन कीजिए ।

Write five sentences in Sanskrit with the help of the words given in the box or yourself on ***any one*** topic given below. *1×5=5*

विषयः – विद्यायाः महत्त्वम्

मञ्जूषा

अद्य, विद्या, धनम्, भवति, बन्धुः, संसारे, कविना, भोगाय, करोति, भाग्यहीनाः, लक्ष्मीः, पशुतुल्यः, अस्ति, विद्वान् ।

अथवा

विषयः – दीपावली

मञ्जूषा

भारतीयाः, उत्सवान्, भवति, कार्तिकमासस्य, दीपाः, प्रकाशम्, अपि, वस्त्राणि, सीता, युवकाः, अस्मिन्, कुर्वन्ति, मिष्ठान्नम्, मानयन्ति, प्रकाशपर्व, हर्षोल्लासपूर्वकम् ।

Downloaded From :http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From :http://cbseportal.com/

5. अधोलिखितवाक्यानां संस्कृतेन अनुवादं कुरुत ।

निम्नलिखित वाक्यों का संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।

Translate the following sentences into Sanskrit. *1×5=5*

(i) राम प्रतिदिन विद्यालय जाता है ।
(ii) रमेश शाम को बाग में जाता है ।
(iii) सैनिक हमारी सीमाओं की रक्षा करते हैं ।
(iv) वह मोहन को पुस्तक देता है ।
(v) हम सब भारतीय हैं ।

(i) Ram goes to school everyday.
(ii) Ramesh goes to the garden in the evening.
(iii) Soldiers protect our borders.
(iv) He gives book to Mohan.
(v) We all are Indians.

खण्डः ग (SECTION C)

पठितांश – अवबोधनं संस्कृतसाहित्यस्य परिचयः च

पठितांश – अवबोधन एवं संस्कृत साहित्य का परिचय

Reading Comprehension and Introduction to History of Sanskrit Literature

40+10=50 अङ्काः

6. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत ।

निम्नलिखित गद्यांश को पढ़कर उस पर आधारित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में दीजिए ।

Read the following prose passage and answer the given questions in Sanskrit. *5*

गद्यांशः

राजा एकदा स्वमनस्यचिन्तयत् – 'अहो असारोऽयं संसारः, कदा कस्य किं भविष्यतीति न ज्ञायते ।' इत्येवं विचार्य सर्वस्वदक्षिणं यज्ञं कर्त्तुमुपक्रान्तवान् । ततः शिल्पिभिरतीव मनोहरो मण्डपः कारितः । सर्वापि यज्ञसामग्री समहृता । देवमुनिगन्धर्वयक्षसिद्धादयश्च समाहूताः । तस्मिन्नवसरे समुद्राह्वानार्थं कश्चिद्ब्राह्मणः समुद्रतीरे प्रेषितः । सोऽपि समुद्रतीरं गत्वा गन्धपुष्पादिषोडशोपचारं विधायाब्रवीत् "भो समुद्र ! विक्रमार्को राजा यज्ञं करोति । तेन प्रेषितोऽहं त्वामाह्वातुं समागतः ।" इति जलमध्ये पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा क्षणं स्थितः ।

Downloaded From :http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

प्रश्नाः

(अ) एकपदेन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)
एक शब्द में उत्तर दीजिए । (केवल दो प्रश्न)
Answer in one word. (Only two questions) $\frac{1}{2}\times 2=1$

(i) अयं संसार: कीदृश: अस्ति ?

(ii) क: यज्ञं करोति ?

(iii) क: समुद्रतीरम् अगच्छत् ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (केवलं प्रश्नमेकम्)
पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए । (केवल एक प्रश्न)
Answer in a complete sentence. (Only one question) $2\times 1=2$

(i) शिल्पिभि: क: कारित: ?

(ii) यज्ञे के समाहूता: ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)
यथानिर्देश उत्तर दीजिए । (केवल दो प्रश्न)
Answer as directed. (Only two questions) $1\times 2=2$

(i) 'अब्रवीत्' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ii) 'जलधि:' इति पदस्य किं समानार्थकम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(iii) 'स:' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ?

7. अधोलिखितं पद्यं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत ।

निम्नलिखित पद्य को पढ़कर उस पर आधारित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में दीजिए ।

Read the following poetry and answer the given questions in Sanskrit. 5

पद्यम्

केयूराणि न भूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला:,
न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालंकृता मूधर्जा: ।
वाण्येका समलंकरोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते,
क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ।।

प्रश्नाः

(अ) एकपदेन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)
एक शब्द में उत्तर दीजिए । (केवल दो प्रश्न)
Answer in one word. (Only two questions) $\frac{1}{2}\times 2=1$

(i) कानि पुरुषं न भूषयन्ति ?

(ii) कानि सततं क्षीयन्ते ?

(iii) किं सर्वदा पुरुषस्य भूषणं भवति ?

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From :http://cbseportal.com/

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (केवलं प्रश्नमेकम्)
पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए । (केवल एक प्रश्न)
Answer in a complete sentence. (Only one question) *2×1=2*

(i) कीदृशी वाणी पुरुषं समलंकरोति ?

(ii) कीदृशाः हाराः पुरुषं न भूषयन्ति ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)
यथानिर्देश उत्तर दीजिए । (केवल दो प्रश्न)
Answer as directed. (Only two questions) *1×2=2*

(i) 'समलंकरोति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ii) 'या' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ?

(iii) 'दूषणम्' इति पदस्य किं विलोमपदमत्र प्रयुक्तम् ?

8. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत ।
निम्नलिखित नाट्यांश को पढ़कर उस पर आधारित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में दीजिए ।
Read the following drama passage and answer the given questions in Sanskrit. *5*

नाट्यांश:

कौशल्या : अरण्यगर्भरूपालापैर्यूयं तोषिता वयं च ।
भगवति ! जानामि तं पश्यन्ती वञ्चितेव ।
तस्मादितोऽन्यतो भूत्वा प्रेक्षामहे तावत् पलायमानं दीर्घायुषम् ।

अरुन्धती : अतिजवेन दूरमतिक्रान्तः स चपलः कथं दृश्यते ?
(प्रविश्य)

बटवः : पश्यतु कुमारस्तावदाश्चर्यम् ।

लवः : दृष्टमवगतं च । नूनमाश्वमेधिकोऽयमश्वः ।

प्रश्नाः

(अ) एकपदेन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)
एक शब्द में उत्तर दीजिए । (केवल दो प्रश्न)
Answer in one word. (Only two questions) $\frac{1}{2}\times 2=1$

(i) अरण्यगर्भरूपालापैः के तोषिताः सन्ति ?

(ii) कौशल्या कं पश्यन्ती वञ्चिता इव ?

(iii) कुमारः किं पश्यतु ?

Downloaded From :http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From :http://cbseportal.com/

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (केवलं प्रश्नमेकम्)

पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए । (केवल एक प्रश्न)

Answer in a complete sentence. (Only one question) *2×1=2*

(i) अश्व: कीदृश: अस्ति ?

(ii) लव: कथं दूरमतिक्रान्त: ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)

यथानिर्देश उत्तर दीजिए । (केवल दो प्रश्न)

Answer as directed. (Only two questions) *1×2=2*

(i) 'समीपम्' इति पदस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(ii) 'स:' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ?

(iii) 'चञ्चल:' इति पदस्य किं समानार्थकम् अत्र प्रयुक्तम् ?

9. पदानां समुचितार्थै: मेलनं कृत्वा लिखत । (केषाञ्चित् चतुर्णाम्)

शब्दों का समुचित अर्थों से मिलान करके लिखिए । (कोई चार)

Match the words with their meanings and rewrite the same. (Any four) $\frac{1}{2} \times 4=2$

	शब्दा:		**अर्था:**
(अ)	अशिष्ट:	(i)	याचक:
(ब)	अर्थी	(ii)	विस्तृतम्
(स)	विशदम्	(iii)	नेत्रे
(द)	लोचने	(iv)	असभ्य:
(य)	नीरजम्	(v)	भाग:
(र)	खण्ड:	(vi)	कमलम्

Downloaded From :http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

10. अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत । (केषुचित् चतुर्षु)

निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पदों के आधार पर प्रश्न-निर्माण कीजिए । (कोई चार)

Frame questions on the basis of the underlined words in the following sentences. (Any four) *1×4=4*

(i) सुश्री मेरी लेखिका आसीत् ।

(ii) पृथिव्या: सप्तभेदा: सन्ति ।

(iii) भगवद्वाक्यानि समाप्तानि न भवन्ति ।

(iv) लगुडं प्रक्षिप्य कोष्ठके निलीन: अभवम् ।

(v) निश्चितं किल सिद्धै: स्वर्गनरकादिकम् ।

(vi) राजा यज्ञं करोति ।

11. अधोलिखितभावार्थेषु रिक्तस्थानपूर्तिं मञ्जूषापदसहायतया कुरुत । (कयोश्चिद् ***द्वयो:***)

निम्नलिखित भावार्थों में मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की सहायता से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए । (कोई ***दो***)

Fill in the blanks in the following explanations with the help of the words as given in the box. (Any ***two***) *3×2=6*

(अ) "विद्यां चाविद्यां च यस्तद्वेदोभयं स ह ।

अविद्यया मृत्युं तीर्त्वा विद्ययाऽमृतमश्नुते ।।"

भावार्थ:

अस्मिन् मृत्युलोके ज्ञानस्य द्वे विधे भवत: — विद्या च (i) ________ च । य: जन: उभयो: विद्ययो: स्वरूपं सहैव सम्यग्तया (ii) ________ । स: अविद्यया संसारबन्धनात् मुक्त: भूत्वा अनन्तरं (iii) ________ अमृतत्वम् आप्नोति ।

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

(ब) "कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादय: ।
लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन्कर्तुमर्हसि ।।"

भावार्थ:

श्रीकृष्ण उपदिशति – अस्मिन् संसरणशीले जगति भवता (i) ________ करणीयानि एव । जनकादय: नृपा: अपि (ii) ________ कर्माणि कृत्वा परमां सिद्धिं प्राप्तवन्त: । यदि (iii) ________ पश्यसि तदापि त्वं कर्म कर्तुं योग्य: असि ।

(स) अस्ति यद्यपि सर्वत्र नीरं नीरज-राजितम् ।
रमते न मरालस्य मानसं मानसं विना ।।1।।

भावार्थ:

यद्यपि सर्वत्र (i) ________ जलं सुशोभितं भवति तथापि (ii) ________ हृदयं केवलं मानसरोवरे रमते । तथैव सज्जनानां (iii) ________ केवलं सुसंगते: एव रमन्ते ।

मञ्जूषा

अनासक्तभावनया, अवगच्छति, कमलै:, अविद्या, कर्माणि, मनांसि, विद्याभ्यासेन, लोकव्यवहारम्, राजहंसस्य ।

12. अधोलिखित-अन्वये रिक्तस्थानानि पूरयत । (केवलं पद्यमेकम्)
निम्नलिखित श्लोकों के अन्वय में रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए । (केवल एक)
Fill in the blanks in the following prose-order-renderings of the verse.
(Only one) *1×3=3*

(अ) "तवार्हतो नाभिगमनेन तृप्तं
मनो नियोगक्रिययोत्सुकं मे ।
अप्याज्ञया शासितुरात्मना वा
प्राप्तोऽसि सम्भावयितुं वनान्माम् ।।"

अन्वय:

अर्हत: तव अभिगमनेन (i) ________ उत्सुकं मे मन: न तृप्तम् । अपि (ii) ________ आज्ञया वा आत्मना, माम् सम्भावयितुम् (iii) ________ प्राप्त: असि ।

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From :http://cbseportal.com/

(ब) स त्वं प्रशस्ते महिते मदीये वसंश्चतुर्थोऽग्निरिवाग्न्यागारे ।
द्वित्राण्यहान्यर्हसि सोढुमर्हन्यावद्यते साधयितुं त्वदर्थम् ।।

अन्वयः

स त्वं मदीये प्रशस्ते महिते (i) ________ वसन् चतुर्थः अग्निः एव द्वित्राणि अहानि सोढुम् (ii) ________, अर्हन् यावत् त्वदर्थं (iii) ________ यते ।

13. यथानिर्देशम् उत्तरत ।

यथानिर्देश उत्तर दीजिए ।

Answer as directed. *10*

(अ) कर्तृपदं क्रियापदं च चिनुत । (केवलं द्वयम्)

कर्ता एवं क्रियापद चुनिए । (केवल दो)

Select the subject and the verb. (Only two) *1×2=2*

(i) अहं निश्चिन्ततताया एकं शान्तं निःश्वासममुचम् ।

(ii) उत्साहस्य ज्वाला या पूर्वं प्रचण्डतमा आसीत् ।

(iii) किन्तुः मध्ये प्रविश्य सर्वं विनाशयति ।

(ब) विशेषणं विशेष्यं च चिनुत । (केवलं द्वयम्)

विशेषण और विशेष्य पद चुनिए । (केवल दो)

Select the adjective and special word. (Only two) *1×2=2*

(i) जीवसृष्टिप्रवाहेषु मानवा इव हिंसानिरताः जीवाः न विद्यन्ते ।

(ii) अज्ञातेन मया रूक्षः व्यवहारः प्रदर्शितः स्यात् ।

(iii) पुस्तकं वस्तुतः एव अद्‌भुतं निर्मितमस्ति ।

(स) अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितसर्वनामपदानि केभ्यः प्रयुक्तानि ? (केवलं द्वयम्)

निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित सर्वनाम पद किनके लिए प्रयुक्त हुए हैं ? (केवल दो)

In the following lines for whom are the underlined pronouns used ? (Only two) *1×2=2*

(i) <u>सः</u> प्रतिमासं प्रथमदिवसे स्ववेतनस्य अर्धाधिकं भागं केरलं प्रेषयति स्म ।

(ii) तव समीपे इदं <u>मम</u> शेषपत्रम् ।

(iii) समुद्रः ब्राह्मणरूपी सन् <u>तम्</u> आगत्य अवदत् ।

Downloaded From :http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

(द) कः कं कथयति ? (केवलं द्वयम्)

कौन किसको कह रहा है ? (केवल दो)

Who is saying this to whom ? (Only two) *1×2=2*

(i) भवान् यज्ञदक्षिणाकालं व्यतिक्रम्य समागतः ।

(ii) राजन् ! यस्त्वर्थिनां पूरयति, तस्येप्सितं देवः सम्पादयति ।

(iii) अप्रबोधा घोरा च राज्यसुखसन्निपातनिद्रा भवति, इत्यतः विस्तरेणाभिधीयसे ।

(य) समानार्थकं पदं चिनुत । (केवलं द्वयम्)

समानार्थक पद चुनिए । (केवल दो)

Select the synonyms of the given words. (Only two) *1×2=2*

(i) <u>वृक्षाः</u>

'भो वनस्पतिकुलप्रदीपा महापादपाः ।'

(ii) <u>दण्डम्</u>

'अहं निजशौर्यं प्रकाशयन् लगुडमात्रमादाय चौरनिग्रहाय प्रचलितोऽभवम् ।'

(iii) <u>सूर्यः</u>

'अस्तं जिगमिषुर्भगवान् भास्करः ।'

14. (अ) अधोलिखितलेखकानां कस्यापि **एकस्य** काव्यस्य नाम लिखत ।
निम्नलिखित लेखकों के **किसी एक** काव्य का नाम लिखिए ।
Write the names of **any one** work of each of the following poets. *1×5=5*
कालिदासः, दाराशिकोहः, मथुरानाथ शास्त्री, श्री चन्द्रशेखर-दासः, भर्तृहरिः ।

(ब) अधोलिखितरचनानां लेखकानां नामानि लिखत । (केवलं पञ्चानाम्)
निम्नलिखित रचनाओं के लेखकों के नाम लिखिए । (केवल पाँच)
Write the names of the authors of the following works. (Only five) *1×5=5*
उत्तररामचरितम्, शिशुपालवधम्, शिवराजविजयः, महाभारतम्, किरातार्जुनीयम्, भामिनीविलासः, प्रबन्ध-मञ्जरी ।

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From :http://cbseportal.com/

खण्डः घ (SECTION D)

छन्दोऽलङ्काराः

छन्द एवं अलङ्कार

Metres and Figures of Speech

20 अङ्काः

15. (अ) प्रश्नान् उत्तरत । (केवलं द्वयम्)
प्रश्नों के उत्तर दीजिए । (केवल दो)
Answer the questions. (Only two) *1×2=2*

(i) 'विद्या' अत्र 'वि' इति लघुः गुरुः वा ?

(ii) यगणस्य स्वरूपं लिखत ।

(iii) 'सरिता' इत्यत्र को गणः ?

(ब) अधोलिखितपरिभाषाः पूरयत । (केवलं चतस्रः)
निम्नलिखित परिभाषाओं को पूर्ण कीजिए । (केवल चार)
Complete the following definitions. (Only four) *1×4=4*

(i) _________ मालिनी भोगिलोकैः ।

(ii) अनन्तरोदीरित _________ पादौ यदीयावुपजातयस्ताः ।

(iii) उक्ता वसन्ततिलका _________ गः ।

(iv) रसै रुद्रैश्छिन्ना _________ शिखरिणी ।

(v) _________ सततगाः शार्दूलविक्रीडितम् ।

(स) अधोलिखितपंक्तिषु किं किं छन्दः ? (केवलं द्वयम्)
निम्नलिखित पंक्तियों में कौन-कौन-सा छन्द है ? (केवल दो)
What is the metre in the following lines ? (Only two) *1×2=2*

(i) सा वाणी विनयः स एव सहजः पुण्यानुभावोऽप्यसौ ।

(ii) आपद्गतं च न जहाति ददाति काले ।

(iii) विशेषतः सर्वविदां समाजे विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ।

(द) **एकस्य** छन्दसः उदाहरणं लिखत ।
किसी एक छन्द का उदाहरण लिखिए ।
Write an example of **any one** of the metres. *2*

अनुष्टुप्, मन्दाक्रान्ता, वंशस्थम् ।

Downloaded From :http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

16. (अ) कस्यचि**देकस्य** शब्दालङ्कारस्य सोदाहरणं लक्षणं लिखत ।

किसी एक शब्दालङ्कार का सोदाहरण लक्षण लिखिए ।

Write the definition and example of **any one** of the figure of speech (शब्दालङ्कार). *3*

अनुप्रास:, यमकम् ।

(ब) कस्यचि**देकस्य** अर्थालङ्कारस्य लक्षणमुदाहरणं च लिखत ।

किसी एक अर्थालङ्कार का लक्षण एवं उदाहरण लिखिए ।

Define and illustrate **any one** of the figure of speech (अर्थालङ्कार). *3*

रूपकम्, अर्थान्तरन्यास:

(स) अधोलिखितपंक्तिषु के अलङ्कारा: ? (केवलं द्वयम्)

निम्नलिखित पंक्तियों में कौन-से अलङ्कार हैं ? (केवल दो)

Indicate the figure of speech in the following lines. (Only two) *1×2=2*

(i) अकस्मात् परितो मेघमाला पर्वतश्रेणीव प्रादुरभूत् ।

(ii) निजहृदि विकसन्त: सन्ति सन्त: कियन्त: ।

(iii) अमङ्गलमिव उपघ्नन्ति विश्वासम् ।

(द) अधोलिखितपरिभाषा: पूरयत । (केवलं द्वयम्)

निम्नलिखित परिभाषाओं को पूर्ण कीजिए । (केवल दो)

Complete the following definitions of the figures of speech. (Only two) *1×2=2*

(i) __________ अनेकार्थाभिधाने श्लेष इष्यते ।

(ii) भवेत्संभावनोत्प्रेक्षा __________ ।

(iii) भवेदर्थान्तरन्यासो __________ ।

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

SET – 4

Series : BVM/1

कोड नं.
Code No. **49**

रोल नं.
Roll No.

परीक्षार्थी कोड को उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर अवश्य लिखें ।
Candidates must write the Code on the title page of the answer-book.

- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ **15** हैं ।
- प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए कोड नम्बर को छात्र उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें ।
- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में **16** प्रश्न हैं ।
- **कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें ।**
- इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है । प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जाएगा । 10.15 बजे से 10.30 बजे तक छात्र केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका पर कोई उत्तर नहीं लिखेंगे ।
- Please check that this question paper contains **15** printed pages.
- Code number given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
- Please check that this question paper contains **16** questions.
- **Please write down the Serial Number of the question before attempting it.**
- 15 minute time has been allotted to read this question paper. The question paper will be distributed at 10.15 a.m. From 10.15 a.m. to 10.30 a.m., the students will read the question paper only and will not write any answer on the answer-book during this period.

PARIKSHA 2019 PARIKSHA 2019

संस्कृतम् (ऐच्छिकम्)
SANSKRIT (Elective)

समय : होरात्रयम् | *पूर्णाङ्काः : 100*
निर्धारित समय : 3 घंटे | *अधिकतम अंक : 100*
Time allowed : 3 hours | *Maximum Marks : 100*

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

निर्देशा: : *संकेताभावे सर्वेषां प्रश्नानामुत्तराणि, संस्कृतेनैव लेखनीयानि ।*

निर्देश : *जहाँ संकेत न हो, वहाँ सभी प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में ही लिखें ।*

Instructions : *Answer all questions in Sanskrit, unless instructions are given otherwise.*

अस्मिन् प्रश्नपत्रे ***चत्वारः*** *खण्डाः सन्ति ।*

इस प्रश्न-पत्र में ***चार*** *खण्ड हैं ।*

There are ***four*** *sections in this question paper.*

खण्डः क	:	अपठितांश – अवबोधनम् (अपठितांश – अवबोधन)	**15 अङ्काः**
Section A	:	(Unseen Reading Comprehension)	
खण्डः ख	:	संस्कृतेन रचनात्मकलेखनम् (संस्कृत में रचनात्मक लेखन)	**15 अङ्काः**
Section B	:	(Writing Skills in Sanskrit)	
खण्डः ग	:	पठितांश – अवबोधनं संस्कृतसाहित्यस्य परिचयः च (पठितांश – अवबोधन एवं संस्कृत साहित्य परिचय)	**40 + 10 = 50 अङ्काः**
Section C	:	(Reading Comprehension & Introduction to History of Sanskrit Literature)	
खण्डः घ	:	छन्दोऽलङ्काराः (छन्द एवम् अलङ्कार)	**20 अङ्काः**
Section D	:	(Metres and Figures of Speech)	

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

खण्डः क (Section A) 15 अङ्काः

अपठितांश – अवबोधनम्

अपठितांश – अवबोधन

Unseen Reading Comprehension

1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत । **5 अङ्काः**

अधोलिखित गद्यांश को पढ़कर दिए गए प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में दीजिए ।

Read the following passage and answer the given questions in Sanskrit :

अस्माकं जीवने अनेके जनाः सहचारिणः भवन्ति यथा मित्राणि, बान्धवाः आदयः । परं विपत्तिकाले एव एतेषां मूल्यांकनम् भवति । आचार्येण चाणक्येन उक्तम् – यः जनः रोगसमये भवतः पार्श्वे तिष्ठति स एव यथार्थः सहचरः भवति । यदा जीवने कोऽपि भयंकरं कष्टं प्राप्नोति, तस्मिन् समये च यः जनः साहाय्यं करोति सः निश्चयेन सत्यः सखा भवति । एतादृशैः जनैः सह कदापि मित्रता न त्यजनीया । यथार्थमित्राणि तु सदैव सम्माननीयाः ।

प्रश्नाः

(अ) एकपदेन उत्तरत । (केवलं **प्रश्नद्वयम्**) **½ × 2 = 1**

एक शब्द में उत्तर दीजिए । (कोई **दो** प्रश्न)

Answer in one word. (Any **two**)

(i) मित्राणां मूल्यांकनम् कदा भवति ?

(ii) के सम्माननीयाः भवन्ति ?

(iii) यथार्थमित्रैः सह का न त्यजनीया ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (केवलं **प्रश्नद्वयम्**) **1 × 2 = 2**

पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए । (कोई **दो** प्रश्न)

Answer in a complete sentence. (Any **two**)

(i) कः यथार्थः सहचरः भवति ?

(ii) कः सत्यः सखा भवति ?

(iii) कस्य जीवने अनेके सहचारिणः भवन्ति ?

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्) **1 × 2 = 2**

यथानिर्देश उत्तर दीजिए । (कोई **दो** प्रश्न)

Answer as directed. (Any **two**)

(i) 'भवन्ति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ii) 'सखा' इति पदस्य किं समानार्थकम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(iii) 'कष्टम्' इति विशेष्यस्य विशेषणं किम् ?

2. निम्नलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत । **10 अङ्काः**

निम्नलिखित गद्यांश को पढ़कर दिए गए प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।

Read the following passage and answer the given questions in Sanskrit.

अस्माकं देशः भारतम्; वयं भारतवासिनः स्मः । भारतस्य प्राचीनं नाम आर्यावर्त आसीत् । उत्तरदिशायां हिमालयात् दक्षिणे कन्याकुमारीपर्यन्तं, पूर्वदिशायां अरुणाचलप्रदेशात् पश्चिमे गुजरातप्रदेशपर्यन्तम् एतस्य विस्तारः वर्तते । भारतं विविधतायाम् एकतायाः सर्वोत्तमम् उदाहरणम् अस्ति । अस्माकं देशे हिन्दू-इसाई-मुस्लिम-सिख-आदयः विविधधर्मावलम्बिनः जनाः परस्परं मैत्रीभावेन मिलित्वा वसन्ति । भारतीयाः उत्सवप्रियाः भवन्ति । एते सर्वेषां धर्माणाम् उत्सवान् सोत्साहं मिलित्वा मानयन्ति । भारतीयाः तु सम्पूर्णं विश्वं परिवाररूपे पश्यन्ति । उक्तमपि-उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ।

प्रश्नाः

(अ) एकपदेन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्) **1 × 2 = 2**

एक शब्द में उत्तर दीजिए । (कोई **दो** प्रश्न)

Answer in one word. (Any **two**)

(i) भारतस्य प्राचीनं नाम किम् आसीत् ?

(ii) के उत्सवप्रियाः भवन्ति ?

(iii) उत्तरदिशायां किम् अस्ति ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2 × 2 = 4**

पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए । (कोई **दो** प्रश्न)

Answer in a complete sentence. (Any **two**)

(i) अस्माकं देशे के परस्परं मिलित्वा वसन्ति ?

(ii) भारतं कस्याः सर्वोत्तमम् उदाहरणम् अस्ति ?

(iii) भारतस्य विस्तारः कीदृशः वर्तते ?

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्) **1 × 2 = 2**

यथानिर्देश उत्तर दीजिए । (कोई **दो** प्रश्न)

Answer as directed. (Any **two**)

(i) 'वसन्ति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ii) 'शत्रुता' इति पदस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(iii) 'एते' इति सर्वनामपदं केभ्यः प्रयुक्तम् ?

(द) अनुच्छेदस्यास्य समुचितं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत । **2 × 1 = 2**

इस अनुच्छेद के लिये उपयुक्त शीर्षक संस्कृत में लिखिए ।

Write a suitable title for this passage in Sanskrit.

खण्डः ख (Section B) **15 अङ्काः**

रचनात्मक-कार्यम्

रचनात्मक-कार्य

Writing Skill

3. अधोलिखितानि वाक्यानि कथोचितक्रमेण पुनः विन्यसत । **1 × 5 = 5**

निम्नलिखित वाक्यों को कथाक्रम के अनुसार पुनः लिखिए ।

Rewrite the following sentences according to the story.

(i) तस्य विवाहः विदुष्या विद्योत्तमया सह अभवत् ।

(ii) देव्याः काल्याः कृपया कालिदासः विद्वान् अभवत् ।

(iii) आरम्भे कालिदासः मूर्खः आसीत् ।

(iv) तं मूर्खं ज्ञात्वा सा कालिदासं गृहात् निष्कासितवती ।

(v) सः विश्वप्रसिद्धानि काव्यानि रचयित्वा विश्वे विख्यातः अभवत् ।

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

4. मञ्जूषायां प्रदत्तपदानां सहायतया स्वयं वा **पञ्चभिः** संस्कृतवाक्यैः कमपि एकम् अधोलिखितं विषयम् अधिकृत्य वर्णनं कुरुत । **1 × 5 = 5**

मञ्जूषा में दिए गए पदों की सहायता से या स्वयं निम्नलिखित किसी एक विषय को लेकर **पाँच** संस्कृत वाक्यों में वर्णन कीजिए ।

Write **five** sentences in Sanskrit with the help of the words given in the box or yourself on any one topic given below.

विषय : परोपकारः

मञ्जूषा

परस्य, भवति, मन्दः, पुण्यम्, स्वार्थम्, वर्तते, जनाः, मूर्खः, मिलति, महात्मा गाँधी, सन्ति, फलम्, लोके, अपि, परेषाम्, शरीरेण, धनादिना ।

अथवा

विषय : भारतीय-सैनिकाः

मञ्जूषा

सीमायाः, भवन्ति, उत्तरे, भारतीयाः, हिमालयः, संसारे, वीराः, रक्षन्ति, पराजितः, प्रसिद्धाः, भवति, पाकिस्तानदेशम्, अहर्निशम्, पर्वतेषु, कष्टमयम्, हिमकाले, सावधानाः ।

5. निम्नलिखितवाक्यानां संस्कृतेन अनुवादं कुरुत । **1 × 5 = 5**

निम्नलिखित वाक्यों का संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।

Translate following sentences into Sanskrit.

(i) मनोज पिता को पत्र लिखता है ।

(ii) हम दोनों भोजन के लिए घर जाते हैं ।

(iii) वह श्याम का मित्र है ।

(iv) छात्र संस्कृत पढ़ते हैं ।

(v) साधु तपस्या के लिए वन गया ।

(i) Manoj writes a letter to the father.

(ii) We both go home for the food.

(iii) He is a friend of Shyam.

(iv) Students read Sanskrit.

(v) Saint went to the forest for meditation.

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

खण्डः ग (Section C) 40 + 10 = 50 अङ्काः

पठितांश–अवबोधनम् संस्कृतसाहित्यस्य परिचयः च

पठितांश–अवबोधन एवं संस्कृत साहित्य का परिचय

Reading Comprehension & Introduction to History of Sanskrit Literature

6. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत । **5 अङ्काः**

निम्नलिखित गद्यांश को पढ़कर उस पर आधारित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में दीजिए ।

Read the following prose passage and answer the given questions in Sanskrit :

भवादृशा एव भवन्ति भाजनान्युपदेशानाम् । अपगतमले हि मनसि विशन्ति सुखेनोपदेशगुणाः । हरति अतिमलिनमपि दोषजातं गुरूपदेशः । गुरूपदेशश्च नाम अखिलमलप्रक्षालनक्षमम् अजलं स्नानम् । विशेषेण तु राज्ञाम् । विरला हि तेषामुपदेष्टारः । राजवचनमनुगच्छति जनो भयात् । उपदिश्यमानमपि ते न शृण्वन्ति । अवधीरयन्तः खेदयन्ति हितोपदेशदायिनो गुरून् ।

प्रश्नाः :

(अ) एकपदेन उत्तरत । (केवलं **प्रश्नद्वयम्**) **½ × 2 = 1**

एक शब्द में उत्तर दीजिए । (कोई **दो** प्रश्न)

Answer in one word. (Any **two**)

(i) के उपदेशानां भाजनानि भवन्ति ?

(ii) जनः कस्मात् कारणात् राजवचनमनुगच्छति ?

(iii) के विरलाः सन्ति ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (केवलं **प्रश्नमेकम्**) **2 × 1 = 2**

पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए । (कोई **एक** प्रश्न)

Answer in a complete sentence. (Any **one**)

(i) गुरूपदेशः कीदृशं स्नानं भवति ?

(ii) गुरूपदेशः किं हरति ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत । (केवलं **प्रश्नद्वयम्**) **1 × 2 = 2**

यथानिर्देश उत्तर दीजिए । (कोई **दो** प्रश्न)

Answer as directed. (Any **two**)

(i) 'हरति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ii) 'नृपाणाम्' इति पदस्य किं समानार्थकम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(iii) 'हितोपदेशदायिनो' इति विशेषणस्य विशेष्यं किम् ?

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

7. अधोलिखितं पद्यं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत । **5 अङ्काः**

निम्नलिखित पद्य को पढ़कर उस पर आधारित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में दीजिए ।

Read the following poetry and answer the given questions in Sanskrit :

पापान्निवारयति योजयते हिताय, गुह्यं निगूहति गुणान् प्रकटीकरोति ।
आपद्गतं च न जहाति ददाति काले, सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ।।

प्रश्नाः

(अ) एकपदेन उत्तरत । (केवलं **प्रश्नद्वयम्**) **½ × 2 = 1**

एक शब्द में उत्तर दीजिए । (कोई **दो** प्रश्न)

Answer in one word. (Any **two**)

(i) हिताय कः योजयते ?

(ii) सुहृत् कान् प्रकटीकरोति ?

(iii) सन्मित्रं कस्मात् निवारयति ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (केवलं **प्रश्नमेकम्**) **2 × 1 = 2**

पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए । (कोई **एक** प्रश्न)

Answer in a complete sentence. (Any **one**)

(i) सन्मित्रस्य लक्षणं किम् ?

(ii) सन्मित्रं कं न जहाति ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत । (केवलं **प्रश्नद्वयम्**) **1 × 2 = 2**

यथानिर्देश उत्तर दीजिए । (कोई **दो** प्रश्न)

Answer as directed. (Any **two**)

(i) 'सन्तः' अस्य क्रियापदं किम् ?

(ii) 'विपत्तिः' इति पदस्य किं पदं समानार्थकम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(iii) 'दोषान्' इति पदस्य किं विलोमपदमत्र प्रयुक्तम् ?

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

8. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत । **5 अङ्काः**

निम्नलिखित नाट्यांश को पढ़कर उस पर आधारित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में दीजिए ।

Read the following Drama passage and answer the given questions in Sanskrit :

अरुन्धती : एहि वत्स ! (लवमुत्संगे गृहीत्वा आत्मगतम्) दिष्ट्या न केवलमुत्संगश्चिरान्मनोरथोऽपि मे पूरितः ।

कौसल्या : जात ! इतोऽपि तावदेहि । (उत्संगे गृहीत्वा) अहो, न केवलं मांसलोज्ज्वलेन देहबन्धेन, कलहंसघोष-घर्घरानुनादिना स्वरेण च रामभद्रमनुसरति । जात ! पश्यामि ते मुखपुण्डरीकम् । (चिबुकमुन्नमय्य, निरूप्य, सवाष्पाकूतम्) राजर्षे ! किं न पश्यसि ? निपुणं निरूप्यमाणो वत्साया मे वध्वा मुखचन्द्रेणापि संवदत्येव ।

प्रश्नाः

(अ) एकपदेन उत्तरत । (केवलं प्रश्न**द्वयम्**) **½ × 2 = 1**

एक शब्द में उत्तर दीजिए । (कोई **दो** प्रश्न)

Answer in one word. (Any **two**)

(i) 'एहि वत्स' इति उक्त्वा का आह्वयति ?

(ii) अरुन्धत्याः चिरात् कः पूरितः ?

(iii) का लवस्य मुखपुण्डरीकं पश्यति ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (केवलं प्रश्नमे**कम्**) **2 × 1 = 2**

पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए । (कोई **एक** प्रश्न)

Answer in a complete sentence. (Any **one**)

(i) लवः कथं रामभद्रमनुसरति ?

(ii) अरुन्धत्याः मनोरथः कथं पूरितः ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत । (केवलं प्रश्न**द्वयम्**) **1 × 2 = 2**

यथानिर्देश उत्तर दीजिए । (कोई **दो** प्रश्न)

Answer as directed. (Any **two**)

(i) 'पश्यामि' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ii) 'ते' इति सर्वनामपदं केभ्यः प्रयुक्तम् ?

(iii) 'कमलम्' इति पदस्य किं समानार्थकम् अत्र प्रयुक्तम् ?

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

9. पदानां समुचितार्थैः मेलनं कृत्वा पुनः लिखत – (केषाञ्चित् **चतुर्णाम्**) ½ × 4 = 2

शब्दों का समुचित अर्थों से मिलान करके लिखिए। (कोई **चार**)

Match the words with their meanings and rewrite the same. (Any **four**)

(अ)	पयोदः	(i)	वनम्
(आ)	अनार्या	(ii)	मेघः
(इ)	अरण्यम्	(iii)	वृक्षाः
(ई)	विटपाः	(iv)	दुष्टा
(उ)	अपरः	(v)	कृष्णः
(ऊ)	श्यामः	(vi)	अन्यः

10. अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत। (केषुचित् **चतुर्षु**) 1 × 4 = 4

निम्नलिखित वाक्यों में रेखाङ्कित पदों के आधार पर प्रश्न-निर्माण कीजिए। (कोई **चार**)

Frame questions on the basis of the underlined words in the following sentences. (Any **four**)

(i) वृक्षाः 'लेखनी' इति भवेयुः।

(ii) तस्येप्सितं देवः सम्पादयति।

(iii) धनेन सर्वमपि लभ्यते।

(iv) तस्याः दार्शनिकैः सप्तधा विभागः कृतः।

(v) वर्तमानकाले समाजस्य भीषणपरिस्थितिः अस्ति।

(vi) रत्नानि गृहीत्वा राज्ञो हस्ते प्रयच्छ।

11. अधोलिखितभावार्थेषु रिक्तस्थानपूर्तिं मञ्जूषापदसहायतया कुरुत। (कयोश्चिद् **द्वयोः**) 3 × 2 = 6

निम्नलिखित भावार्थों में मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की सहायता से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए। (कोई **दो**)

Fill in the blanks in the following explanations with the help of the words given in the box. (Any **two**)

(अ) "अन्धन्तमः प्रविशन्ति येऽविद्यामुपासते।

ततो भूय इव ते तमो य उ विद्यायां रताः॥"

भावार्थः

ये नराः ज्ञानाभावे ___(i)___ यज्ञादि कर्माणि कुर्वन्ति, ते ___(ii)___ प्रविश्य इतस्ततः भ्रमन्ति। ये जनाः केवलं विद्याम् उपासन्ते। ते अपि ___(iii)___ शुद्धेरभावात् ततोऽपि गहनतमे अन्धकारे प्रविशन्ति।

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

(आ) योऽयमश्वः पताकेयमथवा वीरघोषणा ।

सप्तलोकैकवीरस्य दशकण्ठकुलद्विषः ।।

भावार्थः

योऽयम् अश्वः अस्ति, इयं ___(i)___ अस्ति अथवा वीरघोषणा अस्ति । सर्वं ___(ii)___ शत्रोः सप्तसु लोकेषु एकवीरस्य ___(iii)___ अस्ति ।

(इ) नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।

शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ।। 2 ।।

श्रीकृष्णः अर्जुनमुपदिशति – मनुष्यैः नित्यं कर्माणि ___(i)___ । यः जनः कर्म न करोति सः निम्नः भवति । अकर्मणः जनस्य ___(ii)___ व्यवहारमपि न सिद्धयति । अतः त्वं नित्यं कर्म ___(iii)___ ।

मञ्जूषा

कर्मफलभावनया, ध्वजा, कुरु, श्रीरामचन्द्रस्य, लौकिकम्, रावणवंशस्य, करणीयानि, अन्तःकरणस्य, अज्ञानान्धकारे

12. अधोलिखित-अन्वये रिक्तस्थानानि पूरयत । (केवलं पद्यमे**कम्**) **1 × 3 = 3**

निम्नलिखित श्लोकों के अन्वय में रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए । (कोई **एक**)

Fill in the blanks in the following prose-order-renderings of the Verse. (Any **one**)

(अ) प्रातः प्रयाणाभिमुखाय तस्मै

सविस्मयाः कोषगृहे नियुक्ताः ।

हिरण्मयीं कोषगृहस्य मध्ये

वृष्टिं शशंसुः पतितां नभस्तः ।।

अन्वयः

प्रातः तस्मै प्रयाणाभिमुखाय ___(i)___ नियुक्ताः सविस्मयाः ___(ii)___ मध्ये नभस्तः पतिताम् ___(iii)___ वृष्टिम् शशंसुः ।

(आ) शरीरमात्रेण नरेन्द्र तिष्ठन्

आभासि तीर्थप्रतिपादितर्द्धिः ।

आरण्यकोपात्तफलप्रसूतिः

स्तम्बेन नीवार इवावशिष्टः ।।

अन्वयः

___(i)___ ! आरण्यकोपात्तफलप्रसूतिः स्तम्बेन ___(ii)___ नीवार इव तीर्थप्रतिपादितर्द्धिः ___(iii)___ तिष्ठन् आभासि ।

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From :http://cbseportal.com/

13. यथानिर्देशम् उत्तरत । **10 अङ्काः**

यथानिर्देश उत्तर दीजिए ।

Answer as directed.

(अ) कर्तृपदं क्रियापदं च चिनुत – (केवलं **द्वयम्**) **1 × 2 = 2**

कर्ता एवं क्रियापद चुनिए – (कोई **दो**)

Select the subject and the verb. (Any **two**)

(i) अहं देशसेवां कर्तुं गृहाद् बहिरभवम् ।

(ii) क्रूरः 'किन्तुः' मुखस्य कवलमप्याच्छिनत्ति ।

(iii) राजावभृथस्नानं कृत्वा सर्वानर्थिजनान् परिपूर्णमनोरथानकरोत् ।

(आ) विशेषणं विशेष्यं च चिनुत – (केवलं **द्वयम्**) **1 × 2 = 2**

विशेषण और विशेष्य पद चुनिए – (कोई **दो**)

Select the adjective and special word. (Any **two**)

(i) लोभाक्रान्त-हृदयाः मनुजन्मानः प्रतिक्षणं स्वार्थसाधनाय सर्वात्मना प्रवर्तन्ते ।

(ii) तावदकस्मात् उत्थितो महान् झञ्झावातः ।

(iii) कुत्सितः पुत्रः संकटे कदाचिदुपयुक्तो भवेत् ।

(इ) अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितसर्वनामपदानि केभ्यः प्रयुक्तानि ? (केवलं **द्वयम्**) **1 × 2 = 2**

निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित सर्वनाम पद किनके लिए प्रयुक्त हुए हैं ? (कोई **दो**)

In the following lines for whom are the underlined pronouns used ? (Any **two**)

(i) प्रथमं त्वया निर्मितो अनाथाश्रमो अधुना महाद्रुमेण परिणतः ।

(ii) सोऽपि समुद्रतीरं गत्वा गन्धपुष्पादिषोडशोपचारं विधायाब्रवीत् ।

(iii) अनया कथमपि दैववशेन परिगृहीताः विक्लवाः भवन्ति राजानः ।

(ई) कः कं कथयति ? (केवलं **द्वयम्**) **1 × 2 = 2**

कौन किसको कह रहा है ? (कोई **दो**)

Who is saying this to whom ? (Any **two**)

(i) अहमधुना द्वित्राणां दिवसानां सकारणावकाशं स्वीकरिष्यामि ।

(ii) विक्रमार्को राजा यज्ञं करोति । तेन प्रेषितोऽहं त्वामाह्वातुं समागतः ।

(iii) अधुनात्र शताधिका अनाथशिशवो लालिताः पालिताश्च भवन्ति ।

Downloaded From :http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

(उ) समानार्थकं पदं चिनुत । (केवलं **द्वयम्**) 1 × 2 = 2

समानार्थक पद चुनिए । (कोई **दो**)

Select the synonyms of the given words. (Any **two**)

(i) <u>अग्नौ</u>

प्रशान्तजठरानले सकृदुपजातायां स्वोदरपूर्तौ नहि ते करतलगतानपि हरिणशशकादीन् उपघ्नन्ति ।

(ii) <u>तटम्</u>

सोऽपि समुद्रतीरं गत्वा गन्धपुष्पादिषोडशोपचारं विधायाब्रवीत् ।

(iii) <u>आकाशम्</u>

महान्धकारा च समस्तं गगनतलं पर्यच्छदीत् ।

14. (अ) अधोलिखितलेखकानां कस्यापि **एकस्य** काव्यस्य नाम लिखत । 1 × 5 = 5

निम्नलिखित लेखकों के किसी **एक** काव्य का नाम लिखिए ।

Write the name of any **one** work of each of the following poets :

बाणभट्टः, भर्तृहरिः, अम्बिकादत्तव्यासः, पं. हृषीकेशभट्टाचार्यः, पण्डितराज जगन्नाथः

(ब) अधोलिखितरचनानां लेखकानां नामानि लिखत । (केवलं **पञ्चानाम्**) 1 × 5 = 5

निम्नलिखित रचनाओं के लेखकों के नाम लिखिए । (कोई **पाँच**)

Write the names of the authors of the following works : (Any **five**)

रघुवंशम्, पाषाणी कन्या, समुद्र-संगमः, प्रबन्ध-पारिजातः, महाभारतम्, शिशुपालवधम्, उत्तररामचरितम्

खण्डः घ (Section D) 20 अङ्काः

छन्दोऽलङ्कारपरिचयः

छन्द एवम् अलङ्कार परिचय

Metres and Figures of Speech

15. (अ) प्रश्नान् उत्तरत । (केवलं **द्वयम्**) 1 × 2 = 2

प्रश्नों के उत्तर दीजिए । (कोई **दो**)

Answer the questions. (Any **two**)

(i) 'विक्रमः' अत्र 'मः' इति लघुः गुरुः वा ?

(ii) जगणस्य स्वरूपं लिखत ।

(iii) 'लोचने' इत्यत्र को गणः ?

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

(ब) अधोलिखितपरिभाषाः पूरयत । (केवलं **चतस्रः**) 1 × 4 = 4

निम्नलिखित परिभाषाओं को पूरा कीजिए । (कोई **चार**)

Complete the following definitions. (Any **four**)

(i) सूर्याश्वैर्यदि ________ शार्दूलविक्रीडितम् ।

(ii) ________ वंशस्थमुदीरितं जरौ ।

(iii) श्लोके ________ सर्वत्र लघु पञ्चमम् ।

(iv) ननमयययुतेयं ________ ।

(v) स्यादिन्द्रवज्रा यदि ________ ।

(स) अधोलिखितपंक्तिषु किं किं छन्दः ? (केवलं **द्वयम्**) 1 × 2 = 2

निम्नलिखित पंक्तियों में कौन-कौन सा छन्द है ? (कोई **दो**)

What is the metre in the following lines ? (Any **two**)

(i) शूरं कृतज्ञं दृढनिश्चयं च ।

(ii) न किञ्चिदपि कुर्वाणः सौख्यैर्दुःखान्यपोहति ।

(iii) मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णाः ।

(द) **एकस्य** छन्दसः उदाहरणं लिखत । 2

एक छन्द का उदाहरण लिखिए ।

Write an example of any **one** of the metres :

(i) उपजातिः (ii) मन्दाक्रान्ता ।

16. (अ) कस्यचि**देकस्य** शब्दालङ्कारस्य सोदाहरणं लक्षणं लिखत । 3

किसी **एक** शब्दालङ्कार का सोदाहरण लक्षण लिखिए ।

Write the definition and example of any **one** of the figures of speech :

(i) यमकम् (ii) श्लेषः

(ब) कस्यचि**देकस्य** अर्थालङ्कारस्य लक्षणमुदाहरणं च लिखत । 3

किसी **एक** अर्थालङ्कार का लक्षण एवं उदाहरण लिखिए ।

Define and illustrate any **one** of the figures of speech :

(i) उपमा (ii) अर्थान्तरन्यासः ।

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

(स) अधोलिखितपंक्तिषु के अलङ्काराः । (केवलं **द्वयम्**) $1 \times 2 = 2$

निम्नलिखित पंक्तियों में कौन से अलङ्कार हैं । (कोई **दो**)

Indicate the figure of speech in the following lines. (Any **two**)

(i) सत्त्वानां क्रन्दनस्य च भयानकेन स्वनेन कवलीकृतमिव गगनतलम् ।

(ii) इह पर्वत-श्रेणीतः पर्वतश्रेणीः, वनाद् वनानि ।

(iii) किन्तुकुठारस्य कठोरतया नितान्तमेव तान्तोऽस्मि ।

(द) अधोलिखितपरिभाषाः पूरयत । (केवलं **द्वयम्**) $1 \times 2 = 2$

निम्नलिखित परिभाषाओं को पूर्ण कीजिए । (कोई **दो**)

Complete the following definitions of the figures of speech. (Any **two**)

(i) तद्रूपकमभेदो य ________ ।

(ii) ________ अनुप्रासः ।

(iii) भवेत् संभावनोत्प्रेक्षा ________ ।

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE

Downloaded From : http://cbseportal.com/

Downloaded From : http://cbseportal.com/ Courtesy : CBSE